

URMAS VADI PSÜHHOLOOGILINE REALISM

Urmas Vadi. Neverland. Tallinn: Kolm Tarka, 2017. 347 lk.

Urmas Vadi kirjutajaarsenalis on mitmeid iseloomulikke võtteid: grotesk, metafiktsioon, loole lugematute vintide peale keeramine, olmelise ja üleva põimimine, ootamatud pöörded realismist fantastikasse. Neid trikke on innukalt eritlenud eelmiste teoste kriitika

ja needsamad tundemärgid on suuremalt jaolt alles ka viimases romaanis „Neverland”.¹ Ilmselt on nii laia paletiga kirjaniku puhul isegi natuke solvav

¹ Vähe sellest, need on nüüd olemas ka igasugustes teistes romaanides: Kaupo Meiel on „Neverlandi” võrrelnud Andrus Kivirähki teosega „Maaailma otsas” (2013), minu meelest astub mõnevõrra sarnastel õradadel ka Jüri Kolgi „Roheline suits” (2017).

öelda, et mulle pakub Vadi huvi enne-
kõike tundliku psühholoogilise realisti-
tina – realistina sedavõrd, mis puudub
inimese sisimate mõtteprotsesside
usutavat ja kaasahaaravat kirjeldust.
Vadi üks tugevus on tõmmata käima
mingi täiesti solipsistlik, hullumeelne
mõteliin, mille ta ehitab üles nii põh-
jaliku sisemonoloogiga, et see muutub
sugestiivseks ja veenvaks. Miks siis
mitte veeta pikk *roadtrip* koos Rudolf
Allaberdi laibaga? Miks mitte anda kir-
janikule auhinnaks lisanaine? Miks õieti
ei võiks Eesti Kirjanike Liidu liikmed
surra tähestiku järjekorras? Kui selli-
sast asjast piisavalt pikalt, detailselt ja
vadilikult rääkida, hakkab tunduma, et
mõttel on jumet.

Ka „Neverlandis” on sedalaadi sise-
monoloogid üks väga olulisi kvaliteete.
Tõsi, need ei ole siin päris nii pikad kui
meeldejäävamatel juhtudel, Vadi ei lähe
ühesegi tegelasse nii sügavale sisse, ei
ratsuta mõtte turjal nii kaugele. Sellest
on pisut kahju, kuna võte kaotab seda-
viisi midagi oma jõust. Nii juhtub aga
sellepärast, et autor on seekord püssi-
rohu enam-vähem võrdselt ära jaganud
nelja tegelase peale, kirjutamaks „kor-
ralikku” romaani, kus kõik on nii, nagu
olema peab. Vadi on romaani narrinud
varemgi, olgu siis keeldumisega seda
kirjutada („Kirjad tädi Annele”, 2010)
või kuhjates kokku klassikavaramusse
kuuluvaid võtteid, nagu „võõras käsi-
kiri”, „romaan romaanis” ja „tegelikult
ei juhtunud see kõik üldse niimoodi”
 („Tagasi Eestisse”, 2012). Nüüd seis-
neb narrimine selles, et žanri nõuded
on teostatud lausa iroonilise täpsu-
suga. Eelmise romaani kohta leidis
Epp Ollino: „Vadi konstruktsioonidesse
ja kujundiloomesse jääb sümpaatseid
lõtke, lohakusi-konarusi, teeks-nii-ja-
vaataks-mis-juhtub-momente, ainuomast
väärtket avaliolekut”.² Kuid seekord on
autor justkui naljaks pedantne, ta seob
eri tegevusliinid metoodiliselt otsipidi
kokku ning paneb tegevustikku kandma

neli peaaegu sümmeetrilist, psühholoo-
giliselt avatud tegelast.

On leitud, et mõned neist tegelastest
on omavahel liiga sarnased,³ kuid minu
meelest on asi lihtsalt selles, et Vadi
nii-öelda menetleb kõiki tegelasi ühte-
moodi, sellesama sisemonoloogi kaudu.
Ühest ja samast masinast laseb ta läbi
kõigi hirmud ja armud. Üks monoloogi-
masina firmamärke on küsimine, taga-
sivõtmine ja ümbermõtlemine. Vormi-
lises plaanis imiteerib see mõtlemise
protsessi (või ka suulist kõnet), kuid
tihti kandub see üle mõtetele endile
– tegelased kõhklevad, kahtlevad ja
muretsevad ka sisuliselt, igauks mõne
enesele olulise valdkonna pärast, olgu
siis seks, inimsuhted või ühiskond-
lik-ametialane tunnustus. Tehniliselt
annab võttest märku kaudse kõne
tempimine siirdkõnega, seda pedant-
sema analüüsija jaoks isegi moel, mis
päriselt ortograafiaareeglitele ei vasta,
kuid toimib seda paremini: „Elina mõt-
les, kas see toimub nüüd ka minuga?”
(lk 22); „Martin Nurm muidugi ohkas,
kohe kuuldavalt ohkas ja Romanil kih-
vatas, mis sa ohid seal!” (lk 75); „Enn
sai isegi aru, et seda poleks pidanud
ütleva, täitsa loll võrdlus, aga midagi
rääkima ju ometi pidi, kahju on inime-
selt, igati normaalne mees, kuigi mine
tea, sest ega teise inimese sisse ei näe!”
(lk 181).

Viimane näide on erandkorras küll
sissevaade täiesti episoodilise tegelase
pähe, üldiselt pannakse masin tööle
nelja peamise tegelase siseilma läbi-
võntamiseks: Margo, Elina, Leena,
Roman. Margo ja Elina on lahkuläinud
paar, Leena on Margo ema, Romani
imetabased seosed teiste tegelastega
selguvad vähehaaval teose jooksul.
Ükski neist ei ole läbinisti karika-
tuurne tüüp ega ka läbinisti realist-
lik romaanikangelane, kõigi juures

³ V. Märka, Vadi uus romaan on usu-
tav ja mitmeplaaniline nagu Tammsaa-
re teosed oma ajastust. – Eesti Päevaleht
16. V 2007, <http://epl.delfi.ee/news/kultuur/vadi-uus-romaan-on-usutav-ja-mitme-plaaniline-nagu-tammsaare-teosed-oma-ajastust?id=78216536> (25. XI 2017).

² E. Ollino, Urmas Vadi valu ja naer. –
Keel ja Kirjandus 2014, nr 1, lk 63.

vahelduvad mõlemad režiimid. Ilmselt oleneb paljuski lugeja isiklikust sättumusest, mis tundub talle eriti naeruväärne, mis täiesti realistlik – ja küllap paljastab kriitiku kohta mõndagi see, kui ta hakkab stseene või karaktereid jagama tõsisteks ja naljakateks. Mõne paljustusega siiski kohe esinen, näiteks tundub pensioneerunud näitlejanna Leena juures domineerivat vanainimeselikkuse karikatuur, seejuures kohati õige ilus ja tabav: „Leena võttis ette paberi, kuhu oli kirjutanud „Margo” ja lisanud number ühe. Ta katsus ära arvata, kas see number üks tähendab nüüd seda, et ta juba helistas Margole korra, või siis tähendab see seda, et ta peaks veel üks kord helistama?” (lk 16) Lasteaialapsee ema ja *start-upper*’i Elina stseenid jällegi on teistest kuidagi tuimemad ja lamedamad; monoloogimasinasse üritatakse sisse sööta klišeid „tänapäeva naise” kohta, kuid vähemalt minu jaoks ei taha masin hästi käima minna. Näib, nagu ei keerduks paroodiline vint päris korralikult peale – kuid võib-olla on selle taju lihtsalt rikkunud tõsiasi, et olen Vadist rohkem lugenud Delfi Naistelehte jt sarnaseid väljaandeid, kus elu on päris kindlasti suurem kui kirjandus.

Olulisemad on siiski mehed, Margo ja Roman – „Neverlandi” üheks juhtteemaks on maskuliinsus. Selgesti annab sellest märku see, et nagu mitmed senised arvustajad on ära märkinud, kohtab romaanis hulganisti peeniseid: küll lihast, küll plastmassist, küll leivasisust vormitud, küll mahalõigatud, küll täiesti funktsionaalseid, küll liigagi teenistusvalmeid. Hiljuti ilmus Müürilehe mehelikkuse-teemaline number – minimalistliku pealkirjaga „Mees” –, mille sisu põhitelg on traditsiooniliste ja nüüdisaegsete mehelikkusdiskursuste omavaheline suhe ja põimumine. Eriti ilmekalt tuleb see välja näiteks portree loos habemeajamissalongist, kus püütakse kehtestada traditsioonilist mehelikkust markeritega, nagu „vana kool” ja „mees saab olla mees”, kuid ühtlasi lipsab läbi, et ega keskmine mees nii

uhkesse salongi õieti tulla julgegi⁴ – ja kas ei toonud habemeid irooniliselt taas moodi üldsegi ebamehelikud hipsterid? Ka „Neverlandis” (mida Marja Unt samas Müürilehe numbris arvustab) tundub keskmes olevat just seesama „vana kooli mehelikkuse” ja „pehmo-mehelikkuse” kokkupõrge.

Püüdlusi vanade mehelikkuseideaalide poole kehastab Roman, ülearenenud kohusetunde ja kuulumisihaga noorepoolne meesterahvas. Esiteks on tal kõrgendatult militaarsed huvid, teiseks hoolib ta väga kodumaast ning eesti rahva praktilisest taastootmisest, kuid kolmandaks on ta õnnetul kombel osaliselt venelane. Nagu öeldud, ükski tegelane ei ole läbinisti karikatuurne ning ka Romani monoloogimasinast väljuvad kuulumatusängid on tihti parimal vadilikul moel ühtaegu naljakad ja väga realistlikud. Miks ometi peetakse teda juba peale vaadates venelaseks, kui ta ei näri sihvkasid ega kannu soni kuklas, vähe sellest, tal üldse ei olegi soni? Ja miks kannab asutus ukseks silti „Perekeskus”, kui tegelikult peetakse seal inimeseks ainult ema ning isa pole justkui keegi? Kuid juba probleemiseadelt n-ö ennast vihkava juudi tüüpi tegelane, saab Roman koos oma sõjavaimustusega mõnitatud kõige järjepidevamalt ja jätab paljuski kõige naiivsema mulje. „Just sellisest filosoofilisest vestlusest oli Roman alati puudust tundnud,” resümeebib autoritekst padurooniliselt, kui vestluspartner, Kaitseliidu Elva malev-konna pealik Meelis Kollom järjekordse klišeega maha saab (lk 185).

Kõige skemaatilisel kujul pakuvad vana kooli mehelikke arhetüüpe tegelikult eelmise generatsiooni esindajad, põhitegelaste isad: Tauno oma identiteeti defineeriva garaažiga ning Anton, kes viina võttes paneb pähe vormimütsi ning hakkab rääkima sellest, kuidas munder naise hulluks ajab – rääkimata kõnelevast mägrast, kes võiks olla kogu eesti rahva vaimne isa. Aga nagu eel-

⁴ M. Mõttus, Rude Rats tegutseb vana kooli reeglite järgi. – Müürileht 2017, nr 68 (Mees), lk 26–27.

mine põlvkond ikka, on nad küll omal ajal kõik korralikult ära rikkunud, kuid sellega nüüdseks juba lõpetanud ja mõjuvad seetõttu pisut armsanagi. Just Romani kuju tegeleb nende ideaalide naeruvääristamisega tänapäevas; selle pitseerib tõsiasi, et nagu teose välitel vähehaaval selgub, puuduvad Romanil lisaks rahvusele ka pere ja kodu. Tema elu on ülejäänud tegelastega võrreldes objektiivsete näitajate poolest vist siiski kõige veidram.

Seevastu teine meespõhitegelane Margo kehastab esmapilgul korralikku n-õ uut meest: ta on haritlane ja maaülikooli õppejõud, peab vähemalt enese meelest oluliseks peret ja inimsuhteid, veedab aega lapsega ja võtab osa koguni sünnipäevast mängumaal. Siiski tuleb välja, et ühes ei ole tal õnnestunud ennast uue aja nõudmiste järgi painutada. Margot vaevab kõrge sugutung ning selle väljendamisel ei ole ta kaugeltki nii taktitundeline, kui tänapäeval eeldatakse; see saabki talle viimaks hukatuslikuks. Margo, autoriga samast vanuseklassist eesti haritlasmehe monoloogimasinast tulevad välja ehk suurima samastumispotentsiaaliga mõttearendused. Näiteks on tema vaatepunktist antud avastseeni kohta leitud, et see võiks pärineda peaaegu „realistlikus võtmes ajalooromaanist”,⁵ ning

⁵ M. Unt, Pealkirja puudutamata ehk midagi sellega on. – Müürileht 2017, nr 68 (Mees), lk 38.

juba seal tutvustatav hakkliha kujund võimaldab imehästi ühendada kõrget ja madalat. (Kas on olemas hakklihast olmelisemat toitu?) Ent tegevuse käigus areneb üha kaugemale Margo normi piirest väljuv kiim, mis vaieldamatult jõuab välja karikatuursetesse kõrgustesse. Kuigi stseenid lasteaiaelise poja Kaarliga on ühed raamatu elulisimad ja vaimukaimad, rikub suhte lapsega viimaks just Margo pühendumus seksile. Nõnda kantakse maha ka uue aja mehelikkus, mida hakkab iseloomustama sihitu, enesekeskne, pime hedonism.

Nagu romaanis, ja eriti Vadi romaanis ikka, ei saa loomulikult miski lahendust – ka mitte mehelikkuse küsimus. Kuid just seda, et kehtivad kõik reeglid korraga, oskab Vadi edasi anda eriti hästi. Muuhulgas on „Neverlandis” esindatud mitmed kihid ja ajastud paralleelselt: siin käiakse arhiivis kolletanud paberilehtedes sorimas, pakutakse kivi-kõvu küpsiseid punasesõstramorsiga, laigitakse Facebookis kommentaare, hoitakse käes võrku juurviljadega, kantakse Slayeri T-särki, näpatakse nutitelefone, kõike läbisegi ja korraga. Samamoodi on ühtaegu esindatud erinevad mehelikkused; ja kui nad kõik on ühte viisi hüsteeriliselt naljakad, siis on neil kõigil ka ühekorraga sama suur eluõigus.

JOHANNA ROSS